

På väg mot en engelskspråkig högskolevärld?

Anna Nordling, fil.dr i nordiska språk,
utbildningsledare vid Humanistiska fakulteten

Engelskan utvecklades under 1900-talets andra hälft till ett internationellt kommunikationsspråk inom en rad områden. Den är som bekant mycket inflytelserik inom kultur och media. Alla universitet i världen anpassar sig till internationaliseringstrenden, bl.a. genom att engelskan används i allt större omfattning. Vetenskapliga resultat publiceras i ökande grad på engelska. Det görs olika typer av insatser för att universitetens undervisning på engelska ska få en allt större omfattning. Den så kallade Bologna-processen, som syftar till att samordna de högre utbildningarna i Europa, driver ytterligare på den trenden.

Jag ska här i korthet anlägga några olika perspektiv på den trend som innebär att vi inom högskolevärlden använder alltmer engelska. Vi ska också se i vilken grad omfattningen av undervisning på engelska vid Göteborgs universitet har ökat med de senaste tio årens internationaliseringssträvanden. Vidare är jag nyfiken på i vilken utsträckning avhandlingar författade på engelska har blivit vanligare vid vår egen fakultet.

Det här anförandet hålls, liksom övriga Humanistdagsföreläsningar, alltså på svenska. Om det här hade varit en vetenskaplig konferens hade vi troligen talat engelska. Ni som har svenska som modersmål kan nu glädja er åt att ni helt och hållet kommer att kunna följa min argumentation och mina reflektioner. Men, säger ni, vi är bra på engelska också. Visst, men inget slår ett modersmål när det gäller djupet i förståelsen.

Engelskan som lingua franca

Ett språk som används för att möjliggöra kommunikation mellan personer med olika modersmål kallas för ett lingua franca. Under århundraden

utgjorde latin som det kultur- och kunskapsbärande språket i Europa ett sådant lingua franca. Det var självklart att man var tvåspråkig i den vetenskapliga världen och de första universiteten undervisade bara på latin. Från 1500-talet ända in på 1800-talet var undervisningsspråket i svenska skolor latin.

På ett sätt var latinet bättre ägnat att vara lingua franca än engelskan. Latinet var inte modersmål för någon. Ingen kunde alltså utnyttja det övertag som det innebär att använda sitt modersmål, även om det förstås var närmare till latinet för dem som hade vuxit upp med ett romanskt språk. Men latin var förunnat det lilla fåtal som fick utbildning. Engelska lär sig alla européer numera redan under de tidiga skolåren. De flesta vuxna idag förstår engelska hjälpligt. Så utbrett var aldrig latinet. Engelskan används på så sätt mer jämlikt och demokratiskt än latinet.

Det utbredda bruket av engelska

Engelskans utbredning är enligt den allmänna uppfattningen ett resultat av det brittiska imperiets ekonomiska, politiska och vetenskapliga dominans under 1800- och första halvan av 1900-talet och efter första världskriget det allt starkare USA.

Engelskan ersatte 1946 tyskan som första främmande språk i den svenska skolan. I läroplanen 1962 blev den ett obligatoriskt ämne. Det engelska språket hade redan då fått stor spridning via film, radio och grammofon, och ansågs vara det språk som man kunde ha mest nytta av i det praktiska livet.

I flera undersökningar har framkommit att en majoritet av det svenska folket inte anser att vi använder för mycket engelska i Sverige. Ju yngre man är, desto mindre håller man med om att vi använder för mycket engelska i Sverige. Flera tror att engelskan kommer att ta över allt mer.

Vi går in i ett två- eller flerspråkigt samhälle, det är det inget tvivel om och det går inte att förhindra. Frågan är på vilket sätt vi blir dubbelspråkiga, dvs. inom vilka grupper och inom vilka områden eller domäner, med vilka språk och med vilken grad av språkbehärskning. Detta är av intresse inte minst när det gäller språklig prestige: när de enskilda språken inom sig blir alltmer klassutjämnade, är det nu kunskaperna i främmande språk som ger pluspöng.

Engelska i högskolevärlden

Inom många vetenskapliga discipliner kommunicerar man numera i stort sett uteslutande på engelska. Det engelska språket på universiteten förekommer i den muntliga undervisningen, på seminarier och på disputationer, men också i läromedel, kompendier och böcker, i egenproducerat material som uppsatser, PM, i mindre studier och rapporter samt i avhandlingar.

Som ett led i internationaliseringen av den högre utbildningen talas det mycket om att den skall genomsyras av den europeiska dimensionen. Språket är en del i detta. Vi vill ge våra studenter möjlighet att med framgång kunna verka i en internationell eller mångkulturell miljö. Därför försöker vi att få ut dem i världen, främst inom ramen för olika utbytesprogram. Det en fin merit att ha internationell erfarenhet på sin meritlista, och det blir allt viktigare i en värld där kommunikation, resor, vana vid andra kulturer och seder är en naturlig del av vardagen för allt fler.

Vi vill också att utländska studenter ska komma och studera hos oss. Varje högskola och universitet vill ha många utländska studenter. De berikar oss både statusmässigt och kulturellt, och det ger våra studenter internationella och ovärderliga kontaktnät för framtiden. En förutsättning för att locka dem till Sverige är att vi ger undervisning på engelska. En del kommer till Sverige för att lära svenskt språk och kultur, men man kan inte räkna med att de satsar så mycket på språkstudierna att de också kan bedriva sina studier på svenska. Samtliga svenska universitet anger i sina policydokument för internationalisering att det är angeläget att främja utbudet av kurser på engelska. Vid Uppsala universitet har man också uttalat målet att samtliga lärare i framtiden skall kunna ge undervisning på god engelska.

Göteborgs universitet har under lång tid haft kurser på engelska i utbudet, och de blir odiskutabelt allt fler med tiden. Att kurserna är allt fler bevisar dock inte att antalet studenter är fler. För att undersöka om antalet studenter som läser kurser på engelska har ökat, har jag tagit fram underlag från 1999 och 2003 för att kunna se utvecklingen över de senaste åren. Kartläggningen visar på en klar ökning. 1999 var totalt 345 så kallade helårsstudenter registrerade på kurser med engelskt namn. 2003 hade antalet ökat till 474, alltså en ökning med nästan 40 %. Flertalet av dessa, runt

70 %, läste på Handelshögskolan, 20 % var registrerade här på Humanisten, medan de övriga tio procenten var utspridda över de övriga fakulteterna.

Det ska dock understrykas att andelen helårsstudenter på kurser på engelska är relativt sett liten. Både 1999 och 2003 utgjorde den knappt 2 % av samtliga registreringar. Antalet studenter totalt har ju ökat med ca 25 % sedan 90-talet, men andelen som studerar på engelska har ökat mer.

Med den kommande reformeringen av utbildningarna i enlighet med Bologna-processen som nämns ovan, kan vi sannolikt under de kommande åren räkna med att få se en märkbar ökning av kurser med engelska som undervisningsspråk. Och de kommer att följas inte bara av de utländska studenterna, utan också av de svenska.

Variation mellan utbildningsområden

I samtliga nordiska länder har engelskan trängt längst in i disciplinerna för teknik, naturvetenskap och medicin. Undervisningen på grundkurserna sker normalt på det inhemska språket, men på forskarnivå används oftast engelska. Kurslitteraturen på alla nivåer är övervägande engelskspråkig, liksom praktiskt taget alla doktorsavhandlingar. Detta har resulterat i att en nyutbildad matematiklärare i Sverige numera kan få problem med att hitta svenska ord och termer i sin undervisning, åtminstone i början av yrkesbanan, eftersom utbildningen uteslutande försett den blivande läraren med engelska uttryck.

Samhällsvetenskaperna och de humanistiska ämnena använder engelska i lite mindre omfattning, men ändå påfallande mycket. Här är engelskan inte lika självklar, eftersom metod, precision och skapandet av nya insikter inom dessa områden konstrueras i språket. Dagens humanioraforskare måste ha en god språkbehärskning av både modersmålet och engelska. Inom exempelvis filosofi är argumentation och analys, språklig precision, förmågan att hantera och konstruera hårfina språkliga nyanser, avancerad begreppsförståelse och högt utvecklad formuleringsförmåga helt nödvändiga förmågor. Vissa humanister bedriver alltså helt enkelt sin vetenskap bättre på det egna språket.

Det avspeglar sig i valet av kurslitteratur. Kurslitteratur på engelska på grundutbildningsnivå skiljer sig markant mellan naturvetenskaplig och

övriga fakulteter. Inom naturvetenskap och teknik är nästan 90 % av kurslitteraturen på engelska. Övriga områden har bara ca hälften så mycket, alltså i genomsnitt drygt 40 %. På forskarutbildningen i naturvetenskap är i stort sett all litteratur på engelska. Inom humanistiska och samhällvetenskapliga ämnen ligger den siffran på ca 80 %. Det stämmer bra med vår fakultet här, men siffrorna skiljer sig mycket de enskilda ämnena emellan.

Vid vår fakultet varierar omfattningen av kurslitteratur på engelska på grundkurserna, alltså den första terminens utbildning, mellan 0 och 66 %. Inom etnologi, litteraturvetenskap och svenska språket förekommer ingen engelska på grundkursen (undantaget att vissa litterära texter läses på originalspråket). Inom antikens kultur och samhällsliv och de filosofiska ämnena överväger kurslitteratur på engelska. Studenter som har valt att läsa arkeologi, historia eller idéhistoria sätts också på prov när det gäller att inhämta kunskaper genom det främmande språket. Redan på fortsättningsnivå ökar antalet engelska titlar inom så gott som samtliga ämnen.

Risker och fördelar med engelska som undervisningsspråk

Idag ser vi en ökande användning av engelskan som undervisningsspråk i det allmänna skolväsendet, s.k. sprint, språk- och innehållsintegrerad inlärning och undervisning. Riskerna med sprint är två: en försämrad modersmålsträning och en sämre ämnesinlärning.

Även inom högskolan undervisas det som sagt på engelska. I dagsläget förekommer engelska som undervisningsspråk visserligen endast i begränsad utsträckning vid Göteborgs universitet, men det finns krafter som verkar för att vi får mer av den varan.

Blir studenterna då duktigare av att de utbildas på (ibland bristfällig) engelska? Möjligen i engelska. Men sett till innehållet måste svaret på frågan bli nej. Både kommunikation och inlärning hämmas av engelskan. Lärare och studenter är duktiga på engelska men tenderar dessvärre att över-skatta sin språkbehärskning.

Man lär sig helt enkelt sämre på ett språk som man inte behärskar på modersmålsnivå. I en undersökning som genomfördes förra året bland de norska studenterna på läkarutbildningen i Oslo svarade 67 % att det är negativt för inlärningen att undervisningen sker på engelska. Det räcker

nämligen att några av studenterna är svaga i engelska för att hela undervisningssituationen ska försämrats.

Ett exempel från Island kan få illustrera detta. En professor fick två utländska studenter i sin kurs; i övrigt var där bara islänningar. Inga problem, så de isländska studenterna, professorn kunde undervisa på engelska. Tre veckor senare upptäckte professorn att resultaten i studenternas tentor var mycket sämre än året före. Han behövde också om och om igen förklara olika begrepp i undervisningssituationen. Och orsaken var förstås språket. De isländska studenternas engelska var inte så bra som de själva trodde. Eventuellt gäller det omdömet också professorn.

En annan fara är att det uppstår en så kallad domänförlust. En domänförlust innebär att ett språk inte längre används inom ett verksamhetsområde. Om endast engelska brukas i vissa situationer eller inom vissa verksamhetsområden går det med tiden inte att använda svenskan där, eftersom den inte utvecklas eller anpassas till de sammanhangen. Efter en tid uppstår inte nya svenska termer inom området och en debatt kan inte föras på svenska. Nationalspråket blir då inte heltäckande för språkområdet och får därmed status av andrarangsspråk. När det vetenskapliga språket inom vetenskapsområdena naturvetenskap och teknik är engelska, finns det alltså risk för att den vetenskapliga debatten flyttas ut ur det svenska språksamhället, och då har vi fått en domänförlust.

Vetenskaplig publicering på engelska

Forskningsresultat ska förstås publiceras på det språk som ger dem störst spridning. Engelskan har blivit ett vetenskapens lingua franca.

En rad studier visar att vetenskaplig kommunikation inom naturvetenskap och teknik idag huvudsakligen sker på engelska, medan samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning i högre grad håller kvar vid de olika modersmålen. Men även här blir tendensen mot engelska allt starkare. Den teknologiska utvecklingen har gjort det allt lättare att samarbeta med kolleger inom forskningsvärlden även på betydande avstånd, och då behövs ett lingua franca.

Som forskare utökar man alltså inte bara sina karriärmöjligheter genom att skriva och verka på engelska. Några skriver sina avhandlingar t.o.m. om nordisk syntax på engelska av det skälet att man givetvis även med

en undersökning med en teori på nordiskt material bidrar till teori- och metodutvecklingen inom ämnet. Och så slipper man ansträngningen att översätta terminologin inom vetenskapsområdet till heltäckande svenska. För den vetenskapliga utvecklingen är det också avgörande att man utsätter sina resultat för den mest kvalificerade granskningen och evalueringen. Den finns i det internationella vetenskapsområdet.

I vilken omfattning används då engelska i avhandlingar inom humaniora?

Min undersökning har visat att 46 % av avhandlingarna vid den här fakulteten sedan höstterminsstarten 2002 har varit författade på engelska, 45 % på svenska, och 8 % på tyska, franska, spanska eller danska. Inom afrikanska språk, lingvistik, antikens kultur- och samhällsliv, engelska, filosofämnena, grekiska, japanska, kulturvård, nygrekiska och vetenskapsteori har använts uteslutande engelska. Engelska förekommer även inom arkeologi, historia, musikvetenskap och religionsvetenskap. Etnologi, idéhistoria, konst- och bildvetenskap, litteraturvetenskap och nordiska språk/svenska har under perioden inte levererat någon avhandling på engelska (liksom inte heller ämnena tyska, franska eller spanska, där man skriver på dessa språk).

En jämförelse med perioden 1992–1994 visar följande: För tio år sedan var andelen avhandlingar på engelska, kanske lite överraskande, större än den är idag: 50 % mot den senaste periodens 46 %. De på svenska utgjorde 41 %, övriga språk 10 %. Då var de religionsvetenskapliga avhandlingarna uteslutande på engelska, de arkeologiska likaså, och till och med inom ramen för nordiska språk disputerade en person på engelska.

Om det har skett en förändring över tio år är det alltså snarast att andelen avhandlingar på engelska har minskat. De ämnen som idag inte alls publicerar sina avhandlingar på engelska borde kanske fundera över vilka konsekvenser det får för spridningen av forskningsresultaten och därmed ämnets utveckling på den lokala/nationella/nordiska nivån. Svenska verkar vara ett ändamålsenligt val för svensk språkvetenskap och filologi, men kanske inte för arkeologi, filosofi, lingvistik, litteraturvetenskap, konst-historia eller religionsvetenskap.

Vid sidan av de positiva effekterna av publicering på engelska måste man dock förstås beakta den risk för domänförlust som diskuteras i föregående avsnitt.

Parallellspråklighet

Engelskan i universitetsvärlden är både nödvändig och önskvärd. Men det får inte innebära att de nordiska språken försvinner. Det är parallellspråklighet vi ska sträva efter. Med parallellspråklighet avses att två språk används parallellt som likvärdiga med varandra, men i olika omfattning inom olika områden eller domäner.

För några år sedan publicerades en omfattande parlamentarisk utredning av det svenska språkets ställning, *Mål i mun*. Förslag till handlingsprogram för svenska språket (2002). Den bärande tanken i detta handlingsprogram är att svenskan skall bevara sin ställning som ett komplett och samhällsbärande språk vid sidan av främmande språk och de officiella minoritetsspråken.

De universitet som ännu inte har formulerat en språkpolicy för att klargöra sina politiska och strategiska ställningstaganden i förhållandet till engelska och de inhemska språken ligger i startgroparna för ett sådant arbete. Språkval och språkstöd kommer att få stort utrymme i dessa. Policyn för kvalitetssäkring av undervisning på engelska kommer också att behandlas. Diskussionen om balansen mellan modersmål och engelska är het inom högskolans värld också i Frankrike, Tyskland, Belgien, Holland, Kina, Japan, Ryssland – överallt där engelska inte är modersmål.

Avslutning

Engelskan har erövrat en imponerande position bland världens språk, inte för att den har bättre egenskaper än något annat språk, utan för att den har blivit ett lingua franca för vetenskap, teknologi, media och näringsliv. Här har vi ett språk som låter oss nå, om inte alla, så väldigt många. Det råkade bli engelska.

Men den som inte får använda sitt modersmål försätts i ett underläge. Tydligast blir det när det gäller argumentation och problemlösning, just sådant vi sysslar med i den högre utbildningen. De svenska studenternas inläring sker därför bäst genom deras modersmål. Men de måste samtidigt bli väldigt bra på engelska. Ett av målen med Bolognaprocessen är en ökad studentrörlighet, och om vi skall kunna attrahera utländska studenter har vi inget val: vi måste ge undervisning på engelska. Att ge dubbla

kurser blir dyrt, så de svenska studenterna får följa samma kurser. Här gäller det att se till att kvaliteten i inläringen trots detta inte försämras.

Om vi vill behålla svenskan som vetenskapligt språk med en terminologisk utveckling inom olika ämnesområden värd namnet, måste vi vara medvetna om den rådande språkkonkurrensen och agera klokt och långsiktigt, så att inte en domämförlust uppkommer. Vid sidan av den vetenskapliga publiceringen på engelska måste forskarna ha verktyg för att kunna informera det övriga samhället på det egna modersmålet.

Vi har också andra språkliga bekymmer att hantera inom universitetsvärlden, som att studenterna inte uttrycker sig särskilt väl ens på sitt modersmål och att de inte är intresserade av att läsa andra europeiska språk. En förstärkning av moment som förbättrar den muntliga och skriftliga språkfärdigheten i både svenska och engelska bör generellt övervägas, samtidigt som vi anstränger oss att förmedla det kulturella värdet av att behärska språk än mer främmande än engelskan.

Det är angeläget att nu hitta ett förhållningssätt till den nya språksituationen. Hur ska parallellspråkligheten inom svenskt högskoleväsende se ut? I vilka situationer skall eller bör svenska respektive engelska användas? Den språkpolicy som är under utarbetande och som ska gälla hela Göteborgs universitet ska innehålla svaren på dessa och besläktade frågor.

